

KOCSIS Károly

Előszó Magyarország Nemzeti Atlaszához

A tisztelt olvasó *Magyarország Nemzeti Atlasza (MNA)* új kiadásának *Természeti környezet* című kötetét tartja a kezében. A nemzeti atlasz az adott ország, nemzet „személyi igazolványa”, mely a zászló, a címer és a himnusz mellett a nemzeti jelképek egyik legfontosabbika. A jelen kötet a korábbiakéhoz hasonló széles körű szakmai összefogással valósult meg, 19 szerkesztő, 137 fejezetszerző, 220 térképszerző, 17 térképész, több tucat szakmai és nyelvi lektor kiváló munkáját dicséri. Az *MNA* különös fontosságát átérezve, hosszú éveken át nem csupán az MTA intézeteinek – munkájukat közfeladatként végző – munkatársai, hanem a hazai egyetemek és más támogató, közreműködő szervezetek, intézmények (pl. FM, MBFSZ, OMSZ, OVF) munkatársai is nagy lelkesedéssel, önzetlenül vettek részt ebben az össznemzeti vállalkozásban.

Mielőtt részletesebben is megismerkednénk országunk és nemzetünk e térképekben testet öltött szimbólumának elsőként megjelent kötetével, nagy örömmre szolgálna, ha a kedves olvasó velem tartana azon a képzeletbeli nemzetközi és hazai ösvényen, mely a kiadványnak és digitális változatának megszületéséhez elvezetett.

A nemzeti atlasz egy – általában szöveges magyarázatokkal és különféle illusztrációkkal is kiegészített – térképsorozat, amely logikusan, arányosan felépített, meghatározott méretarányokban ábrázolt, kartográfiailag viszonylag egységes kivitelű térképe-

ken az adott állam természeti, gazdasági és társadalmi adottságait mutatja be az ország lakóinak, illetve a külföldi érdeklődőknek. Az eddig megjelent nemzeti atlaszok főbb közös jellemzője az, hogy tárgykörük egy adott *állam* területére vonatkozik; egy ország természeti, társadalmi, gazdasági térszerkezetét, annak tér-időbeli jellemzőit csaknem enciklopédikus igényvel, összetett módon, rendszerezetten, egymást logikusan követő térképek sorozatával mutatják be. A nemzeti atlaszokkal szembeni legfontosabb elvárások: szolgálniuk kell az *állam*, a nemzet reprezentációját, az *államigazgatási tervezést* és döntést, a tudományos kutatást, a köz- és felsőoktatást, valamint – közérthetőségük révén – a művelt, széles nyilvánosság igényeinek kielégítését is.

Napjainkban a Föld országainak többsége rendelkezik nemzeti atlaszsal mint fontos nemzeti szimbólummal. Általában a nemzeti függetlenségre törekedve vagy azt elérve jelentették meg, és utána többnyire két-három évtizedenként frissítik. Az első atlaszt az orosz fennhatóságtól szabadulni kívánó Finnország adta ki 1899-ben. A 20. század derekáig az atlaszok túlnyomó része egyetlen kötetben jelent meg, de méretük meglehetősen változó, módszertanuk többnyire rendezetlen, tartalmuk inkább természetföldrajzi jellegű volt. A második világháború után számos fejlett ország látott hozzá (első vagy újabb) nemzeti atlaszának megalkotásához, immár a területi tervezés, területfejlesztés céljával.

Az 1980-as évektől kezdve korszakváltás zajlott le a nemzeti atlaszok történetében – alapvetően marketing okok miatt. Az egyre igényesebb nemzeti atlaszok immár a művelt átlagembereket, valamint a köz-, illetve felsőoktatás szereplőit célozták meg. A funkcióváltás jeleként a közérthetőség, népszerűség, jobb eladhatóság érdekében az atlaszokban a térképek rovására rendkívül megnőtt a magyarázó szövegek, fényképek, különböző grafikák aránya, a térképek gyakran leegyszerűsödtek, a tematikákban a fő hangsúly a társadalmat, a felhasználókat leginkább érdeklő témákra helyeződött át. A továbbra is tudományos alapokon nyugvó, de már piacorientált, tömegfogyasztásra is alkalmas, modern atlaszok a hagyományos nyomtatott forma mellett az 1980-as évek végétől elektronikus változatban is megjelentek. A személyi számítógépek megszületése, majd széles körű elterjedése világszerte forradalmasította a térképészetet és azon belül az atlaszkartográfiát is. Az 1990-es évektől a gyártási technikában és az információs technológiában lezajlott változások eredményeként a modern atlaszok egyformán képesek megfelelni az elmúlt évszázad egyes időszakaiiban eltérő hangsúlyt kapott, különböző funkcióknak. Az újszülött elektronikus atlaszok közül kezdetben a hagyományos módon, nyomtatásban megjelent atlaszok CD-ROM változatai (kísérői) bukkantak fel a piacon, majd – elsőként Kanadában – életre kelt az első világhálós (internetes, webes) nemzeti atlasz is.

Az elmúlt két évtizedben kiadott nemzeti atlaszok körében a hagyományos, nyomtatott formában megjelentek kétségtelenül háttérbe szorultak a szinte végtelen mennyiségű multimédiás elemet (pl. fényképet, videót, animációt, világhálós hiperhivatkozást) tartalmazó elektronikus változatokkal szemben. Ám „az áramszünet idején is működő” papír alapú atlaszok – melyek közül egyet az olvasó is a kezében tart – mint az adott állam földrajzi környezetének kiemelkedő fontosságú kordokumentumai nem tűntek el, ha-

nem látványosan megújultak, érdekesebbé, lebilincselőbbé váltak az elektronikus tömegkommunikációs verseny során. Az elektronikus atlaszok pedig a területi vonatkozású információszerzés és elemzés elsődleges forrásává, eszközeivé váltak. Az utóbbiak közül a világhálón megjelenő (webes) atlaszok könnyű elérhetőségükkel, naprakészségükkel, szinte kimeríthetetlen adat- és térképtárolási kapacitásukkal tűnnek vonzóknak.

A magyar földrajztudomány és térképészet mindig meghatározó szerepet játszott a nemzet- és honismeret fejlesztésében, a magyarságról és az országról alkotott kép formálásában. Az első világháború után az ország korábbi területi egységének teljes vagy részleges helyreállításához igazolással szolgáló, a trianoni katasztrófa hatásait tükröző, többnyire francia, angol vagy német nyelvű földrajzi és kartográfiai munkák, köztük térképek, térképsorozatok, atlaszok jelentek meg.

1945-ben a jelenlegi MTA CSFK Földrajztudományi Intézet szervezeti elődjének számító *Államtudományi Intézetben magyarul és angolul* elkészült *Középeurópa atlasz* a nemzeti atlaszokkal szemben támasztott követelmények mindegyikének megfelelt, de nem kizárólag egy állam (Magyarország) területét, hanem hazánkat, a Kárpát-medencét és annak meglehetősen tág (12 országot érintő) környezetét ábrázolta.

1948 után, az alapvető politikai, társadalmi, gazdasági változásokat követően, a szocialista társadalmi rend igényeinek megfelelően, 1967-ben jelent meg *Magyarország Nemzeti Atlaszá*nak első kiadása, mely az új szocialista Magyarországot volt hivatva bemutatni. A térképgyűjtemény munkálatai 1959-ben kezdődtek meg a Nemzetközi Földrajzi Unió (IGU) Nemzeti Atlaszok Bizottsága ajánlása alapján. Az MTA (főleg annak Földrajzi Bizottsága) tudományos és a Kartográfiai Vállalat térképészeti közreműködésével megjelent mű a „gazdaságvezetés és tervezés munkájának” segítését és az általános honismereti tájékoztatást tűzte ki cé-

lul. Az MTA 1983-ban ismét kormányzati támogatással, a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztériummal való összefogásban határozta el az *MNA* újabb kiadását. Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet irányításával 87 (túlnyomórészt) állami intézmény, szervezet és 183 szerző, szerkesztő közreműködésével, a rendszerváltozás előtti pillanatban, 1989-ben jelent meg az *MNA második kiadása*. A korábbihoz képest terjedelmében közel négyszeresére nőtt, még mindig egyetlen kötetben megjelent atlasz a külvilág felé való nyitás érdekében kétnyelvűvé vált (magyar és angol).

Az 1989 utáni alapvető társadalmi-gazdasági változások arra készítették az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetét, hogy a társadalom gyors és pontos tájékoztatása érdekében, 1994–1995 között kiegészítő lapokban folytassa az *MNA* kiadását. A korszerű nemzetközi trendekhez való felzárkózást nem csupán az egységes, hatalmas terjedelmű kötetben való megjelenéssel történő szakítás jelentette, hanem a funkcióváltás, a művelt nagyközönség és az oktatás felé való nyitás, a társadalom széles rétegeit érdeklő, problémaorientált tematika és a térképszerkesztésnél a hagyományosról a digitális technikára való átállás is.

Az *MNA* új kiadásának előkészületeként, regionális atlaszsorozata keretében a jogelőd MTA Földrajztudományi Kutatóintézet 2009-ben angolul (*Hungary in Maps*), 2011-ben magyarul (*Magyarország térképekben*) jelentette meg viszonylag kisméretű honismereti atlaszát, mely gyors áttekintést kívánt nyújtani a harmadik évezred elejének Magyarországról és számos térkép segítségével hazánkról, a Kárpát-medencéről is.

Közel negyedszázaddal az *MNA* második kiadása után, 2013-ban – a történelmi előzményeknek megfelelően ismét – az MTA CSFK Földrajztudományi Intézetének vezetésével, az MTA korábbi elnökének, Pálincás Józsefnek a támogatásával elindultak az *MNA* új (hagyományos) kiadásának előkészületei.

A fő célkitűzések tekintetében egyedülálló újdonság, hogy az *MNA* 2018-as kiadása nem csupán Magyarországra, hanem – ahol a szükséges adatok rendelkezésre állnak – a Kárpát-medencére és annak szomszédságára (a Kárpát–Pannon-térségre) – tehát 12 ország kb. félmillió km²-nyi területére, 34 ezer településére – vonatkozóan kívánja a természet, a társadalom és a gazdaság dinamikus térszerkezetét bemutatni. Itt jegyezzük meg, hogy a gyakran szinonimáknak vélt Pannon- és Kárpát-medence fogalmakat az *MNA*-ban élesen megkülönböztetjük egymástól. Míg a Pannon-medence földtudományi, természeti fogalom és az Alpok, a Kárpátok, valamint a Dinaridák közötti tényleges medencét, addig a jelenleg a magyar nyelvben mindennaposan és tömegesen használt Kárpát-medence (irredenta jelentéstartalom nélkül, de határokön átívelően) a történelmi-kulturális hazafogalmát, a magyarság őshonos szállásterületét, gyakorlatilag a történelmi államterületet jelenti. További fontos célkitűzés színvonalas geoinformatikai háttéranyag összeállítása a kormányzat, illetve a köz- és felsőoktatás számára és közkinccsé tételük, vagyis közzétételük és elérhető legyen a társadalom széles rétegei számára a Magyarországról és a Kárpát-medencéről tudományos alaposággal készített ismeretanyag.

A hagyományos (nyomtatott) változat mellett, a világhálón megjelenő *MNA* esetében alapvető törekvésünk az interaktív elemzési, keresési lehetőség megvalósítása, a kor technikai elvárásainak megfelelő interaktív digitális nemzeti geoinformatikai rendszer kialakítása és annak feltöltése az *MNA* tartalmával. A külföld hiteles és nemzetközi színvonalú tájékoztatása érdekében elengedhetetlen az *MNA* 2018–2021 között megjelentetni tervezett négy kötetének angol nyelvű kiadása (a magyar mellett), illetve online közzététele.

A hagyományos, papír alapú kiadás a legfontosabb témaköröket négy önálló kötetben (*A magyar állam és helye a világban, Természeti környezet, Társadalom, Gazdaság*),

reprezentatív minőségben dolgozza fel, mely inkább célozza a tudományos ismeretterjesztést, mint a magas tudományt. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a hosszú idő alatt előkészített, hagyományos, papír alapú kötetek megjelenésük pillanatában gyakran már kevésbé aktuális információt is tartalmazhatnak, és a mai olvasóközönség jelentős része kevésbé vonzódik hozzájuk, az utókor szempontjából azonban mégis rendkívül fontos kordokumentumnak számítanak. A szinte naprakész tájékoztatást és a széles társadalmi rétegekkel való kapcsolattartást pedig a digitális változat, az *e-MNA* fogja vállalni az atlasz honlapján (www.nemzeti atlasz.hu).

Atlasz sorozatunk egyes köteteinek fejezetei saját színnel rendelkeznek, melyek az olvasó könnyebb tájékozódását segítve a lapok oldalán, az alcímekben, az ábrákra és képekre utaló hivatkozásokban tűnnek fel. A szigorúan vett tudományos publikációktól eltérően, de a nemzeti atlaszoknál alkalmazott gyakorlatnak megfelelően az egyes fejezeteknél a szerzőknek csak a nevét adjuk meg, adataik (tudományos minősítés, beosztás, elsődleges munkahely neve és városa) az egyes kötetek végén (*Szerzők, irodalom és források*) található meg. A mű jellegének köszönhetően a szövegben nem szerepelnek szakirodalmi hivatkozások, lábjegyzetek, ezért a szöveg írásához, az ábrák megszerkesztéséhez felhasznált vagy a témakörben további magyar nyelvű tájékozódást kínáló szakirodalomra, egyéb forrásokra, a fényképek szerzőire szintén az imént említett fejezetben bukkanhat rá a kedves olvasó. A fentiekkel (és sok esetben a helyhiánnyal) összefüggésben az egyes témaköröket látványossá tevő ábrák (térképek, táblázatok, grafikonok, diagramok) és fényképek nem tartalmazzák a szerzők nevét és az elkészítésükhöz esetleg szükséges forrásokat. Az atlasz e fontos alkotóelemeinek címeit a kötetek végén az ábra- és képjegyzékek tartalmazzák, nagymértékben segítve ezzel célirányos keresésüket. Az *MNA* nyomtatott változatában sajátos helyet foglalnak el a két

oldalra kiterjedő, részletes tájékozódást lehetővé tevő térképek, melyek a tördelés során nem feltétlenül kerülhettek a szövegbéli említésük közelébe. Ennek oka az, hogy csupán „átfolyó” oldalpárokon foglalhatnak helyet, ahol elkerülhető a két oldalra kiterjedő térkép középső sávjának a kötésből eredő értelmezhetetlensége. A fenti illusztrációkon kívül az atlasz használatát segítik, a szöveg olvasását tartalmilag színesítik a bizonyos szakkifejezésekhez, fogalmakhoz, érdekes jelenségekhez kapcsolódó (sokszor önálló ábrákat, képeket is tartalmazó) szövegdobozok, melyeket az adott fejezet színével emeltünk ki.

Az egymás után megjelenő kötetek mindegyike rövid, áttekintő, azonos címet viselő (*Magyarország dióhéjban*) fejezettel kezdődik, mely három oldalon az ország legfontosabb adatait ismerteti, térképek segítségével pedig az adott évben aktuális közigazgatási beosztást, illetve a Kárpát-Pannon-térség általános földrajzi viszonyait (domborzat, vízrajz, település- és közlekedési hálózat) mutatja be.

Abból a tényből kiindulva, hogy az anyanyelvi szókészlet fontos részei a földrajzi nevek, melyek védelméről főként a térképek gondoskodhatnak, az *MNA*-ban az egyes földrajzi (pl. domborzati, vízrajzi, táj- és település-) neveket – államhatároktól függetlenül – a magyar nyelvű kötetekben magyarul használtuk. Közülük azokat, illetve idegen nyelvű megfelelőiket, melyek Magyarország határain kívül lelhetők fel, az egyes kötetek végén külön névjegyzékben gyűjtöttük csokorba.

Az *MNA* új kiadásának elsőként megjelenő kötete, a *Természeti környezet* egymásra épülve mutatja be a közet-, levegő-, vízburrok sajátosságait és az élővilág életterét, a környezet- és természetvédelmet országunk (és lehetőség szerint hazánk, a Kárpát-medence) területére vonatkozóan. Az előzményekhez képest teljesen új a természeti veszélyekkel foglalkozó szintetizáló fejezet. Az *MNA* 1989. évi kiadásához képest, az ottani természeti környezettel foglalkozó

részekhez viszonyítva a terjedelem és a térképek száma megduplázódott, a magyarázó szöveg, ábrák, táblázatok, képek aránya 25%-ról 50%-ra nőtt úgy, hogy a fényképek új elemként bukkannak fel az atlaszban. Az új szemléletnek köszönhetően a Kárpát-medencével foglalkozó térképek száma 33-ra, az Európát bemutatóké 28-ra nőtt. Az 1980-as években még a vizek, a földtan és az éghajlat által uralt tematika ebben a kiadásban jóval kiegyenlítettebbé vált. A növényzettel, az állatvilággal, a természetvédelemmel és a tájakkal foglalkozó fejezetek sokkal nagyobb teret nyertek.

A szakmai tudás, az elkötelezettség, a lelkesedés és az MTA sokrétű hozzájárulása mellett új kiadású nemzeti atlaszunk e kötetének megjelenését a kormányzati támogatás tette lehetővé, a nyomtatást az Emberi Erőforrások Minisztériuma finanszírozta.

Végzőként ezúton szeretném megköszönni minden közreműködő intézmény, személy áldozatkész, önzetlen munkáját, az

akadémiai és kormányzati támogatást, melyvel lehetővé vált az *MNA* új kiadása *Természeti környezet* című kötetének megjelenése. A munkában érintett több száz alkotó nevében adok hangot azon reményünknek, hogy a kedves olvasók – határainkon innen és túl – haszonnal és örömmel fogják forgatni (nagy mérete ellenére) a nyomtatott kötetet, vagy olvassák a digitális változatát az *MNA* honlapján. Bízunk benne, hogy segítségével jobban meg fogják ismerni hazánk természeti környezetét, annak állapotát, az ott zajló folyamatokat, melyektől napjaink társadalmá sem tudja függetleníteni magát.

Magyarország Nemzeti Atlasza. Természeti környezet. Főszerkesztő: Kocsis Károly. MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézet, Budapest, 2018. 188 o. ISBN 978-963-9545-56-4. Az A/3 formátumú, térképekkel, táblázatokkal, ábrákkal és fotókkal gazdagon illusztrált kötetre a főszerkesztői előszó közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.

Nemzeti Színház, Budapest, VIII. Blaha Lujza tér. Uvaterv-fotótár, 1964.